

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2025.73.496-506>

УДК 72.01

Шкляр Світлана Петрівна,

*кандидат архітектури, доцент кафедри архітектури будівель і споруд
Харківського національного університету міського господарства
імені О.М. Бекетова*

Svitlana.Shkliar@kname.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0001-7322-5428>

Сільвестрова Наталя Петрівна,

*старший викладач кафедри архітектури будівель і споруд
Харківського національного університету міського господарства
імені О.М. Бекетова*

Natalia.Silvestrova@kname.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-0504-5297>

БЕЗБАР'ЄРНОМУ СЕРЕДОВИЩУ БУТИ? РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ДОСТУПНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

Анотація: у статті розглядається і аналізується реальний стан забезпечення архітектурної доступності в Україні. Основний акцент зроблено на рівень архітектурної доступності (безбар'єрності) в будівлях організацій, які входять до спільноти «Бізнес без бар'єрів». Виявлено найпоширеніші порушення в організації архітектурної доступності таких об'єктів. Визначено головні проблеми формування безбар'єрного середовища у найбільш затребуваних серед широких верств населення типах громадських будівель та засоби, що сприятимуть покращенню архітектурної доступності.

Ключові слова: безбар'єрність; безбар'єрне середовище; архітектурна доступність; доступне середовище; люди з інвалідністю; інклюзивність.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть однією з провідних світових тенденцій є проектування архітектурних і містобудівних об'єктів на засадах універсального дизайну. В загальний вжиток давно увійшли такі терміни, як інклюзивне архітектурне середовище, безбар'єрна архітектура, архітектурна доступність. Права, проблеми і потреби людей з обмеженими можливостями постійно перебувають у фокусі громадських організацій інвалідів, правозахисних організацій, державної влади [1, 23]. Результатами такої ініціативної діяльності стала ціла низка міжнародних конвенцій та норм, що захищають права осіб з інвалідністю, у тому числі щодо забезпечення архітектурної доступності: «Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю» [2], норма № 20 Європейського Союзу «Вимоги, що забезпечують доступ інвалідів у будівлі» тощо.

Суттєві зміни відбулися й в Україні: затверджені «Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» [3] та Указ Президента України «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні» [6], набув чинності ДБН В.2.2-40-2018. «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення» [1], положення багатьох інших ДБН відредаговані у відповідності до вимог архітектурної доступності.

Започатковано значну кількість громадських ініціатив, наприклад, ініціатива Олени Зеленської «Без бар'єрів» (у тому числі спільнота «Бізнес без бар'єрів»). Створені чисельні громадські організації людей з інвалідністю: Громадська організація «Безбар'єрність», Національна Асамблея людей з інвалідністю України та Громадська організація «Всеукраїнська організація Союз осіб з інвалідністю України», які обстоюють права й інтереси людей з інвалідністю в Україні та провадять міжнародну діяльність (представляють інтереси України в ООН та ЄС) [7–12].

Але чи вплинули усі ці закони і громадські ініціативи на якість життя людей з інвалідністю і рівень архітектурної доступності?

Актуальність дослідження визначає недостатній рівень забезпечення архітектурної доступності у житлових і громадських будівлях, а також комплексних досліджень у цій галузі.

Мета статті – проаналізувати реалії та перспективи формування безбар'єрного середовища в Україні.

Задачі дослідження:

1. Виявити найбільш поширені порушення в організації архітектурної доступності громадських будівель, особливо тих, що входять до спільноти «Бізнес без бар'єрів»;
2. Визначити засоби, що сприятимуть покращенню архітектурної доступності у найбільш затребуваних серед широких верств населення типах громадських будівель.

В основі дослідження лежать **методи**: натурних досліджень (для виявлення проблем і порушень у забезпеченні архітектурної доступності); історико-генетичного аналізу (для виявлення причин і умов, що зумовлюють низький рівень суспільної свідомості й формальне ставлення до забезпечення архітектурної доступності); порівняльного і факторного аналізу (для виявлення найбільш ефективних засобів, що сприятимуть формуванню безбар'єрного архітектурного середовища).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфікою проблематики даного дослідження є наявність нормативної бази, що визначає вимоги до архітектурного формування безбар'єрного й інклюзивного архітектурного середовища [1–6], а також наукових робіт, які стосуються окремих питань

забезпечення архітектурної доступності [18, 20 – 24] чи безбар'єрності у певних типах будівель або містах [13 – 15, 19]. При цьому майже відсутні комплексні дослідження, які б аналізували реальну ситуацію щодо безбар'єрності у різних типах громадських будівель [10 – 12].

Основна частина. Згідно з даними соціологічних досліджень, близько половини українських громадян досі не бачать у своєму повсякденному житті людей з інвалідністю або зустрічають їх надзвичайно рідко. І це зовсім не через те, що люди з інвалідністю уникають соціальних контактів. Головна проблема у тому, що, не зважаючи на наявність нормативно-законодавчої бази і численні громадські ініціативи, архітектурне середовище українських міст і досі є переважно недоступним для людей з обмеженими можливостями. Житлові та громадські будівлі, вулиці і міські публічні простори, транспорт тощо – усе це в контексті архітектурної доступності дуже далеке від ідеалу [8, 20, 21, 23].

Пропонується проаналізувати рівень архітектурної доступності (безбар'єрності) там, де він мав би бути максимальним – в будівлях, які представляють спільноту «Бізнес без бар'єрів». «Бізнес без бар'єрів» – це 25 різного розміру і функціонального призначення компаній, об'єднаних навколо ініціативи Олени Зеленської, спрямованої на забезпечення рівних можливостей для усіх категорій населення. На даний час головним фокусом їх діяльності є створення робочих місць для людей з інвалідністю та турбота про ментальне здоров'я населення. Архітектурна доступність в будівлях цих «бізнесів» реалізується досить обмежено, вибірково, без комплексного розуміння проблеми [7 – 9].

З організацій, які увійшли до спільноти «Бізнес без бар'єрів» найбільш затребуваними серед широких верств населення є поштові відділення (Укрпошта), банківські відділення (Ощадбанк, Приватбанк), мережі супермаркетів (АТБ, Сільпо, Фокстрот, Фора, Ашан). У переважній більшості будівель цих організацій забезпечення архітектурної доступності зводиться, максимум, до організації пандуса чи підйомника, при цьому дуже часто зроблених без урахування чинних вимог (рис. 1, 2) [8, 16, 17].

До найпоширеніших порушень в організації архітектурної доступності досліджуваних об'єктів належить неправильна організація вхідної зони: перепад рівнів землі та підлоги першого поверху, наявність порогу, відсутність пандуса або підйомника, завеликий кут ухилу пандуса, відсутність або неправильне розміщення поручнів на сходах і пандусах, відсутність навісу над сходами і пандусом, відсутність маркування вхідних дверей (у випадку двостулкових – із зазначенням робочої ступки), відсутність на дверях евакуаційних виходів системи антипаніка, недостатня ширина дверних прорізів, відсутність просторів для маневрування у кріслі колісному. До поширених порушень також належить відсутність санвузлів, доступних для людей з інвалідністю, особливо у кріслі

колісному, відсутність тактильних смуг і тактильних іменних покажчиків тощо (рис. 1, 2) [1, 10 – 15, 23].

Рис. 1 Приклади недотримання вимог архітектурної доступності у відділеннях «Укрпошта»
— члена спільноти «Бізнес без бар'єрів»
(фото з офіційного сайту Укрпошта <https://offices.ukrposhta.ua/>)

Значною проблемою у забезпеченні реальної архітектурної доступності є надзвичайно мала кількість будівель, адаптованих до потреб і можливостей людей з інвалідністю. Так, наприклад, «Ощадбанк», член спільноти «Бізнес без бар'єрів», на даний час на всій території України має лише 23 відділення, які цілковито відповідають чинним вимогам інклюзивності й доступності [17].

При цьому проблема реального забезпечення безбар'єрності є глобальною, спільною для усіх регіонів України. Це стосується великих і малих населених пунктів, приватних компаній і державних установ.

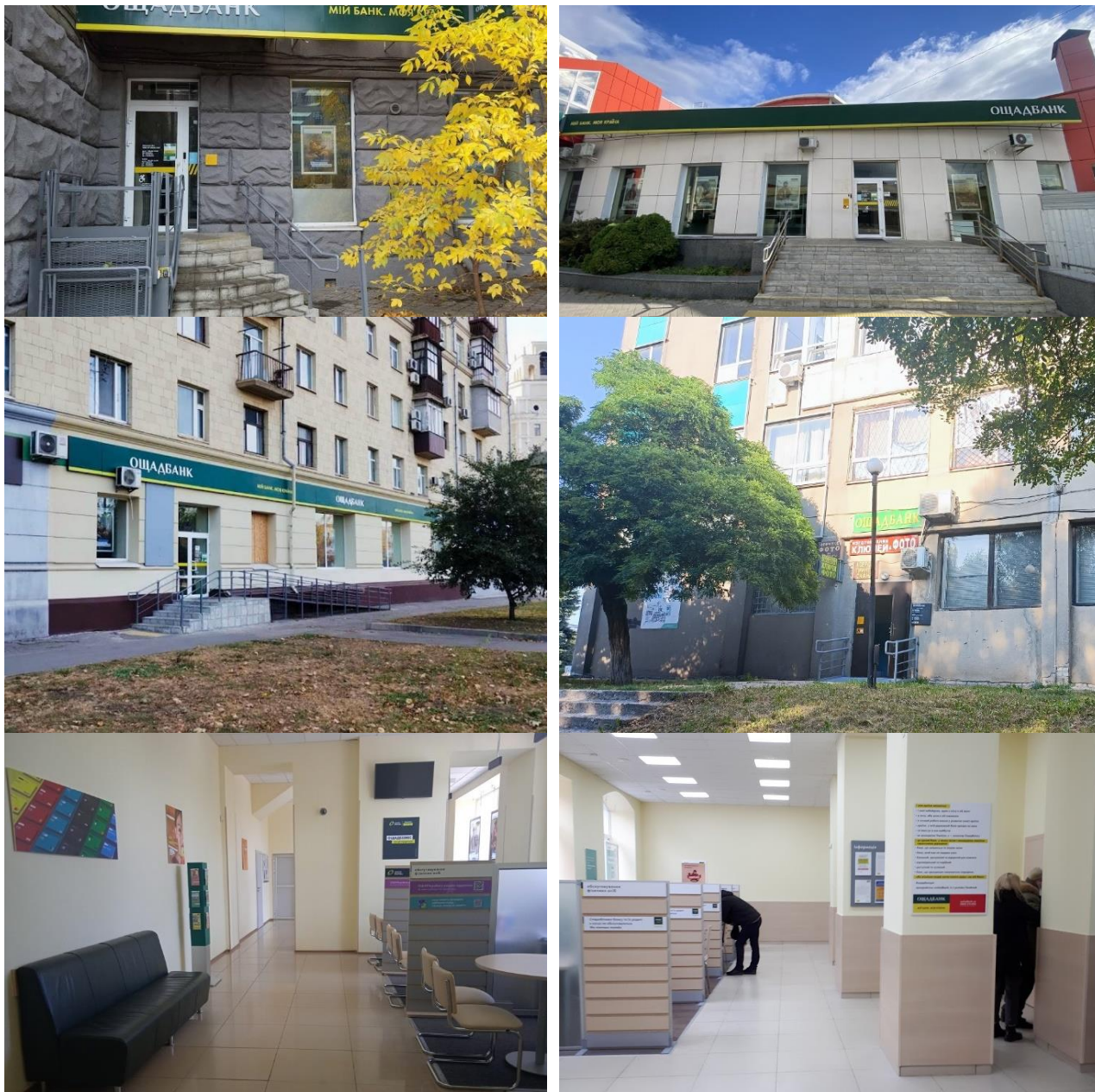

Рис. 2 Рівень забезпечення архітектурної доступності відділень «Ощадбанку» – члена спільноти «Бізнес без бар'єрів» (фото з офіційного сайту Ощадбанку <https://www.oschadbank.ua>)

Головними причинами недостатнього рівня забезпечення архітектурної доступності в Україні є:

- формальне ставлення до проблеми (зробити будівлю доступною «для галочки», а не для користувача);
- відсутність комплексного розуміння проблеми у керівників і персоналу;

- фокусування питання безбар'єрності на соціальних, а не на архітектурних аспектах [18, 20–22].

Запорукою формування безбар'єрного середовища, хоча б у будівлях членів спільноти «Бізнес без бар'єрів», до яких належать і найбільш затребувані серед широких верств населення типи громадських будівель, є:

- поширення знань про складові частини безбар'єрності та засоби забезпечення архітектурної доступності серед широких верств населення, особливо – серед співробітників компаній, що входять до спільноти «Бізнес без бар'єрів»;

- контроль органів місцевої та державної влади щодо дотримання норм архітектурної доступності [4, 5, 13–15, 23, 24].

Висновки. В результаті проведеного дослідження встановлено, що на даний час реальний стан забезпечення архітектурної доступності у переважній більшості архітектурних об'єктів не відповідає чинним вимогам. При цьому фактично безбар'єрне архітектурне середовище не сформовано навіть у значній частині будівель тих організацій, що увійшли до спільноти «Бізнес без бар'єрів». Питання безбар'єрності й інклюзивності у цих організаціях зосереджені, переважно, на проблемах інформаційної доступності (адаптація офіційних сайтів до потреб людей з порушеннями зору та слуху), а також соціальних проблемах (працевлаштування людей з інвалідністю). Архітектурна доступність забезпечується мінімально (облаштування пандуса чи підйомника, нанесення тактильних смуг тощо) через відсутність комплексного розуміння проблеми співробітниками організацій. Найбільш дієвими засобами, що сприятимуть формуванню безбар'єрного архітектурного середовища у різних типах громадських будівель, можуть стати поширення знань про універсальний дизайн та архітектурну доступність серед співробітників компаній, що входять до спільноти «Бізнес без бар'єрів», а також контроль дотримання норм архітектурної доступності й штрафні санкції за їх порушення.

Список літератури:

1. ДБН В.2.2-40-2018. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. Київ: Мінрегіон. 2018. 70 с.

2. Конвенція про права осіб з інвалідністю: міжнародний договір від 13.12.2006 р. (ратифікована Законом України № 1767-VI від 16.12.2009 р.) // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 19.05.2025).

3. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р (ред. від 25.03.2025) // База даних «Законодавство

України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80/conv#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

4. Про затвердження Порядку проведення моніторингу та оцінки ступеня безбар'єрності об'єктів фізичного оточення і послуг для осіб з інвалідністю : постанова Кабінету Міністрів України від 26.05.2021 р. № 537 (ред. від 21.03.2025) // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

5. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення моніторингу та оцінки ступеня безбар'єрності об'єктів фізичного оточення і послуг для осіб з інвалідністю : наказ Міністерства соціальної політики України від 31.08.2021 р. № 217 // Будстандарт Online. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=96682 (дата звернення: 19.05.2025).

6. Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні: Указ Президента України від 03.12.2020 р. № 533/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5332020-35809> (дата звернення: 19.05.2025).

7. Бізнес без бар'єрів [Електронний ресурс] / Дія.Бізнес. URL: <https://business.diia.gov.ua/initiative/biznes-bez-bareriv> (дата звернення: 21.05.2025).

8. Олена Зеленська на зустрічі зі спільнотою «Бізнес без бар'єрів»: Разом створюємо суспільство, де людина – головна цінність. Офіційне інтернет-представництво Президента України. 13.12.2023. URL: <https://www.president.gov.ua/news/olena-zelenska-na-zustrichi-zi-spilnotoyu-biznes-bez-baryeri-87721> (дата звернення: 21.05.2025).

9. Безбар'єрність – це коли можеш [Електронний ресурс] / Платформа «Безбар'єрність». URL: <https://bbu.org.ua/#about> (дата звернення: 21.05.2025).

10. Альбом безбар'єрних рішень [Електронний ресурс] / Big City Lab. 2022. URL: <https://bcl.com.ua/projects/albom-bezbaryernih-rishen> (дата звернення: 24.05.2025).

11. Дослідження доступності міських просторів [Електронний ресурс] / Big City Lab. 2021. URL: <https://bcl.com.ua/projects/doslidzhennya-dostupnosti-miskih-prostoriv> (дата звернення: 24.05.2025).

12. Довідник безбар'єрності [Електронний ресурс]. URL: <https://bf.in.ua/> (дата звернення 24.05.2025).

13. U.S. Access Board. Guide to the ADA Accessibility Standards [Електронний ресурс]. URL: <https://www.access-board.gov/ada/guides/> (дата звернення: 24.05.2025).

14. City of Toronto Accessibility Design Guidelines. Toronto. 2021. 498 p. URL: <https://www.toronto.ca/wp-content/uploads/2021/08/8ee5-Revised-TADG.pdf>
15. Universal Design Guide for Public Places. Building and Construction Authority. Singapore. 2016. 196 p. URL: <https://www1.bca.gov.sg/docs/default-source/universaldesign/udguide2016.pdf>
16. Відділення. Укрпошта. URL: <https://offices.ukrposhta.ua/> (дата звернення: 21.05.2025).
17. Моя безбар'єрність. Ощадбанк. URL: https://www.oschadbank.ua/moya-bezbaryernist_ads (дата звернення: 21.05.2025).
18. Лещук Г. В. Концепт безбар'єрності в теорії та практиці інклюзії // Інклюзія в дії: стратегії впровадження в Україні та світі: колективна монографія. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2022. С. 8 - 28. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/25418>
19. Скрипка Н.С., Грибальський Я.В., Азін В.О. Доступність до об'єктів житлового та громадського призначення для людей з інвалідністю. К.: ПрАТ «Видавництво «Київська правда» КП ДАК «Укрвидавполіграфія», 2012. 248 с.
20. Слободян Л. Я. Концепт «безбар'єрність» як об'єкт дослідження. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2024. Вип.11. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-05>
21. Топал С.С., Піщева Т.І. Людяність доступності середовища життєдіяльності. *Просторовий розвиток*. 2024. Вип. 7. С. 167–174. DOI: <https://doi.org/10.32347/2786-7269.2024.7.167-174>
22. Чічель О. Архітектурна доступність та безбар'єрність простору як форма реалізації концепції інклюзії у суспільстві. *II Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція «Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат»*. 2022. С. 197-199. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/27311/1/Hihel.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).
23. Шкляр С.П., Шушлякова О.С. Універсальний дизайн як основа формування доступного архітектурного середовища сучасних міст. *Містобудування та територіальне планування*. 2023. Вип. 82. С. 350-363. DOI: <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2023.82.350-363>
24. Шулик В. В. Про інклюзивність у теорії і практиці проектування будівель і споруд. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2020. Вип. 57. С. 365-378. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2020.57.365-378>

References

1. Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine. (2018). DBN V.2.2-40-2018. Inclusiveness of buildings and structures. Basic provisions. Kyiv: Minrehion. (in Ukrainian).
2. United Nations. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Adopted December 13, 2006; ratified by Ukraine December 16, 2009. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (in Ukrainian).
3. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021). On approval of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Environment in Ukraine for the period up to 2030 (Order No. 366-r, April 14, 2021; current version March 25, 2025). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80/conv#Text> (in Ukrainian).
4. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021). On approval of the procedure for monitoring and assessing the level of barrier-free accessibility of physical environment objects and services for persons with disabilities (Resolution No. 537, May 26, 2021; current version March 21, 2025). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2021-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).
5. Ministry of Social Policy of Ukraine. (2021). On approval of methodological recommendations for monitoring and assessing the level of barrier-free accessibility of physical environment objects and services for persons with disabilities (Order No. 217, August 31, 2021). https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=96682 (in Ukrainian).
6. President of Ukraine. (2020). On ensuring the creation of a barrier-free environment in Ukraine (Decree No. 533/2020, December 3). <https://www.president.gov.ua/documents/5332020-35809> (in Ukrainian).
7. Diia.Business. (n.d.). Business without barriers. <https://business.diia.gov.ua/initiative/biznes-bez-bareriv> (in Ukrainian).
8. Office of the President of Ukraine. (2023, December 13). Olena Zelenska at a meeting with the “Business without barriers” community: Together we are creating a society where a person is the highest value. <https://www.president.gov.ua/news/olena-zelenska-na-zustrichi-zi-spilnotoyu-biznes-bez-baryeri-87721> (in Ukrainian).
9. Barrier-Free Ukraine. (n.d.). Barrier-free is when you can. <https://bbu.org.ua/#about> (in Ukrainian).
10. Big City Lab. (2022). Album of barrier-free solutions. <https://bcl.com.ua/projects/albom-bezbariernih-rishen> (in Ukrainian).
11. Big City Lab. (2021). Research on accessibility of urban spaces. <https://bcl.com.ua/projects/doslidzhennya-dostupnosti-miskih-prostoriv> (in Ukrainian).
12. Bezbariernist. (n.d.). Accessibility handbook. <https://bf.in.ua/> (in Ukrainian).

13. U.S. Access Board. (n.d.). Guide to the ADA Accessibility Standards. <https://www.access-board.gov/ada/guides/> (in English).
14. City of Toronto. (2021). Toronto Accessibility Design Guidelines. <https://www.toronto.ca/wp-content/uploads/2021/08/8ee5-Revised-TADG.pdf> (in English).
15. Building and Construction Authority. (2016). Universal Design Guide for Public Places. <https://www1.bca.gov.sg/docs/default-source/universaldesign/udguide2016.pdf> (in English).
16. Ukrposhta. (n.d.). Post offices. <https://offices.ukrposhta.ua/> (in Ukrainian).
17. Oschadbank. (n.d.). My barrier-free accessibility. https://www.oschadbank.ua/moya-bezbaryernist_ads (in Ukrainian).
18. Leshchuk, H. V. (2022). The concept of barrier-free accessibility in the theory and practice of inclusion. In Inclusion in action: Strategies for implementation in Ukraine and worldwide (pp. 8–28). Osadtsa Yu.V. <https://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/25418> (in Ukrainian).
19. Skrypka, N. S., Hrybalskyi, Ya. V., & Azin, V. O. (2012). Accessibility of residential and public buildings for people with disabilities. Kyivska Pravda Publishing House. (in Ukrainian).
20. Slobodian L. Ya. (2024). The Concept of «Barrier-Free» as an Object of Research. Problems of Modern Transformations. Series: Law, Public Management and Administration, (11). <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-05> (in Ukrainian).
21. Topal, S. S., & Pishcheva, T. I. (2024). Humanity of accessibility in the living environment. Spatial Development, (7), 167–174. <https://doi.org/10.32347/2786-7269.2024.7.167-174> (in Ukrainian).
22. Chichel, O. (2022). Architectural accessibility and barrier-free space as a form of implementing the concept of inclusion in society. In Inclusive education: Idea, strategy, result (Proceedings of the II All-Ukrainian interdisciplinary scientific and practical conference, pp.197–199). <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/27311/1/Hihel.pdf> (in Ukrainian).
23. Shklyar, S.P., Shushliakova, O.S. (2023). Universal design as the basis for forming an accessible architectural environment of modern cities. Urban Development and Spatial Planning, (82), 350-363. DOI: <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2023.82.350-363> (in Ukrainian).
24. Shulyk, V.V. (2020). On inclusiveness in the theory and practice of designing buildings and structures. Current Problems of Architecture and Urban Planning, (57), 365-378. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2020.57.365-378> (in Ukrainian).

Abstract

Svitlana Shkliar, PhD in Architecture, Associate Professor of the Department of Architecture of Buildings and Structures, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv.

Natalia Silvestrova, senior lecturer of the Department of Architecture of Buildings and Structures, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv.

Should the environment be barrier-free?**Realities and prospects of forming an accessible environment in Ukraine**

The article examines and analyzes the real state of ensuring architectural accessibility in Ukraine. The main emphasis is placed on the level of architectural accessibility (barrier-free) in the buildings of organizations that are part of the “Business without Barriers” community. The most common violations in the organization of architectural accessibility of the following objects were identified: 1) improper organization of the entrance area (difference in ground level and floor level of the first floor, presence of a threshold, absence of a ramp or lift, excessive ramp angle, absence or incorrect placement of handrails on stairs and ramps, absence of a canopy over the stairs and ramp, absence of marking of entrance doors, absence of anti-panic systems on the doors of evacuation exits, insufficient width of doorways, lack of spaces for maneuvering in a wheelchair); 2) lack of bathrooms accessible to people with disabilities; 3) lack of tactile elements, means of visual and auditory orientation. In fact, issues of accessibility and inclusion are mainly focused on information accessibility issues (adaptation of official websites to the needs of people with visual and hearing impairments), as well as social issues (employment of people with disabilities). Architectural accessibility is provided minimally (arrangement of a ramp or lift, application of tactile strips, etc.). The main problems of creating a barrier-free environment in the most popular types of public buildings among the general public have been identified. These include: - a formal attitude to the problem; - lack of a comprehensive understanding of the problem among the management and staff of companies; - focusing the issue of barrier-free access on social, rather than architectural, aspects. The paper identifies that the most effective means of promoting the creation of a barrier-free architectural environment in various types of public buildings may be the dissemination of knowledge about universal design and architectural accessibility among the population, as well as monitoring compliance with architectural accessibility standards and penalties for their violation.

Keywords: barrier-free; barrier-free environment; architectural accessibility; accessible environment; people with disabilities; inclusivity.